

บทที่ 5

สรุปผล อภิปราย เสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการผลิตเกลือกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรณีศึกษาบ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา กระบวนการผลิตเกลือ ศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตเกลือกับการจัดการป่าไม้

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนาได้มีการศึกษาข้อมูลแนวคิดจากกลุ่มผู้ผลิตเกลือ ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตำรา รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้มีการแลกเปลี่ยนทัศนะกับบุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐในพื้นที่ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ทำงานอยู่ในพื้นที่อำเภอบ่อเกลือ นักพัฒนาเอกชน จากผลการศึกษา บ้านบ่อหลวง อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน เป็นหมู่บ้านในจำนวน 15 หมู่บ้านของตำบลบ่อเกลือใต้ ซึ่งเป็นกลุ่มคนพื้นเมืองและคนลี้ภัยปะปนกันอยู่ อยู่ห่างจากอำเภอเมือง 108 กิโลเมตร บ้านบ่อหลวงอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอบ่อเกลือจำนวน 500 เมตร ลักษณะบริเวณที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบแคบๆ ระหว่างหุบเขาของเทือกเขาผีปันน้ำ ซึ่งอยู่ทางด้านตะวันออกของเทือกเขาดอยภูคา การก่อสร้างบ้านเรือนอาศัยที่ราบ 6-7 กิโลเมตรเองตัวขนานไปกับลำน้ำมาง ซึ่งน้ำมางเป็นแม่น้ำที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ทำนาทดน้ำ

นอกจากลักษณะการตั้งชุมชนที่เป็นตัวกำหนดจำนวนประชากรแล้ว บ้านบ่อหลวงยังมีสิ่งดึงดูดให้ผู้คนมาตั้งชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคือ “บ่อเกลือภูเขา” บ้านบ่อหลวงมีบ่อเกลืออยู่ 2 บ่อ คือบ่อเกลือเหนือและบ่อเกลือใต้ ซึ่งมีวัดบ่อหลวงคั่นเขตบ่อเหนือและบ่อใต้ ปัจจุบันบ้านบ่อหลวงมีการผลิตเกลืออยู่ในช่วง 7-8 เดือนในรอบหนึ่งปี

บ้านบ่อหลวงอาศัยกันแบบระบบเครือญาติ มีตระกูลใหญ่ๆ 2 ตระกูลได้แก่ ตระกูลเขื่อนเมือง และตระกูลอุปจักร นับถือศาสนาพุทธและนับถือผีตามสายตระกูลของฝ่ายหญิง ในรอบหนึ่งปีมีพิธีกรรมต่างๆ เช่น เลี้ยงผีตามสายตระกูล เลี้ยงผีไร่ เลี้ยงผีเจ้าหลวง 6 องค์ เลี้ยงผีอารักษ์หมู่บ้าน เลี้ยงผีรักษาปากบ่อเกลือ เป็นต้น

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 กระบวนการผลิตเกลือ

บ้านบ่อหลวงมีบ่อเกลือจำนวน 2 บ่อ จะทำการผลิตเกลือช่วง 7-8 เดือน จะหยุดต้มเกลือในฤดูฝนเพราะปริมาณน้ำเกลือมีความเข้มข้นที่ชัดเจน และพื้นที่ใช้ในการต้มเกลือจะเปียกชื้น ในอดีตบ้านบ่อหลวงมีโรงต้มเกลือสาธารณะอยู่ 3 หลังแต่ปัจจุบันไม่ได้เป็นของสาธารณะเพราะมีการครอบครองที่ดินเป็นปัจเจกชน ทำให้การผลิตเกลือเป็นลักษณะของส่วนตัวของแต่ละครัวเรือน ทำให้มีครัวเรือนที่สามารถต้มเกลือได้ประมาณ 40 ครัวเรือน บางครั้งเจ้าของสถานที่บ่อเกลือก็จะให้ครัวเรือนที่ไม่มีบ่อเกลือเช่าเป็นรายเดือน ซึ่งขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างเจ้าของบ่อเกลือและผู้เช่าบ่อซึ่งส่วนมากจะเป็นคนในบ้านบ่อหลวง

กระบวนการผลิตเกลือชาวบ้านมีวิธีการประหยัดเชื้อเพลิง โดยในการสร้างโรงต้มเกลือจะสร้างเป็นกระท่อมไม้ไผ่เล็กๆ ปิดที่บ่อบังคับด้านหน้าเข้าเล็กๆ เพื่อกันลมซึ่งเป็นตัวทำให้เปลืองเชื้อเพลิงมาก เม็ดเกลือที่ได้จะหยาบเนื่องจากความไม่สม่ำเสมอของเปลวไฟ

นอกจากนั้นกระบวนการผลิตเกลือยังมีความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น มีความเชื่อว่าบ่อเกลือแต่ละบ่อมีผีเจ้านาย 6 พระองค์ และผีระดับรองลงมา 32 พระองค์ รักษาปากบ่อและเป็นผู้ปกป้องรักษาและทำให้น้ำในบ่อเกลือไหลตลอดปี

ในการผลิตเกลือ 15 วันจะมีรายได้คิดเป็นรายได้ 7,875 - 9,950 บาท ใช้พื้นที่ในการผลิตเกลือประมาณ 3,600 - 4,500 บาท หรือจำนวนไม้พื้นจำนวน 15.030 ลูกบาศก์เมตร ใช้ปริมาณน้ำเกลือ 12,600 ลิตร จะได้ปริมาณเกลือประมาณ 2,250 - 2,700 กิโลกรัม

ระบบการตลาดมี 2 ระบบ คือ ในอดีตชาวบ้านจะจำหน่ายเกลือเองโดยตรงหรือผ่านพ่อค้าคนกลางในราคา 2 - 3 บาท ต่อมาในระบบสหกรณ์เข้ามารองรับเรื่องตลาด โดยชาวบ้านจะขายให้กับสหกรณ์ราคากิโลกรัมละ 3.50 บาท สหกรณ์นำไปขายกิโลกรัมละ 4 บาท ซึ่งทำให้ประสบปัญหาขายไม่ได้เนื่องจากเป็นราคาที่สูงจากเดิมที่เคยซื้อจากผู้ผลิตโดยตรง ในส่วนของชาวบ้านเองขาดความเข้าใจในระบบสหกรณ์เมื่อเห็นว่าได้ราคาดี และมีสหกรณ์รองรับจึงได้เร่งผลิตเกลือจนทำให้ปริมาณเกลือเพิ่มมากขึ้น แต่สหกรณ์กลับขายเกลือได้ในปริมาณเท่าเดิม จึงทำให้เกลือตกค้างในโกดังของสหกรณ์จำนวนมาก

5.1.2 กระบวนการจัดการป่าไม้

คำว่า "ป่าชุมชน" ถือได้ว่าเป็นคำใหม่สำหรับสังคมชาวบ้านบ่อหลวง โดยเฉพาะสังคมที่อยู่ห่างไกลความเจริญ แต่ทว่ากระบวนการทรัพยากรในลักษณะที่ยั่งยืนนั้นมีอยู่กับชุมชนมานาน

นับตั้งแต่สมัยเริ่มต้นก่อตั้งชุมชนเลยก็ว่าได้ ความหมายป่าชุมชนในความหมายของชาวบ้าน หมายถึงพื้นที่ป่าทั้งหมดที่ชาวบ้านได้ดูแลรักษา รวมถึงได้ใช้ประโยชน์ การป้องกันฟื้นฟู และการอนุรักษ์ ซึ่งประกอบไปด้วยป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย ไร่หมุนเวียน ในกระบวนการของการใช้สอยจะมีการรักษาและฟื้นฟูควบคู่กันไปด้วยเสมอ การใช้ป่าแบบยังชีพของชาวบ้านบ่อหลวงในกระบวนการที่ไม่เข้มข้นนี้ ได้ก่อให้เกิดกระบวนการทดแทนของป่าขึ้น ทำให้เกิดป่าหลายระดับ เช่น ป่าเบญจพรรณ ป่าใช้สอย ป่าเหล่า ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพและเป็นระบบนิเวศที่สมดุลย์

ป่าชุมชนไม่ใช่แค่ไม้ใช้สอย ที่ชาวบ้านจะไปเก็บฟืนเก็บของป่า หรือตัดไม้ไปใช้เพียงอย่างเดียว แต่เป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์ต้นน้ำ ซึ่งจำเป็นต่อระบบการผลิตข้าวนาดำของชุมชนด้วย นอกจากนี้แล้วป่าที่ชาวบ้านจัดการโดยเฉพาะพื้นที่เหล่าเก่า หรือไร่หมุนเวียนที่ผ่านการเก็บเกี่ยวแล้ว จะมีพืชที่ขึ้นเฉพาะพื้นที่ผ่านการทำไร่มาแล้วเท่านั้นงอกขึ้นมาอย่างมากมาย พืชเหล่านี้จะมีทั้งพืชที่เป็นยาสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับเด็ก ผู้หญิง และพืชที่เป็นอาหารของสัตว์ด้วย ซึ่งเท่ากับว่าพื้นที่ป่าชุมชนของชาวบ้านเป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งเพาะพันธุ์ขยายพันธุ์และแหล่งหลบภัยของสัตว์ป่าที่สำคัญอีกพื้นที่หนึ่งด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าป่าชุมชน ที่ชาวบ้านจัดการนั้น มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับพื้นที่ป่าเหล่าเก่าและป่าอนุรักษ์ผืนป่าอื่นๆ อย่างแยกไม่ออก นอกจากนั้นจึงเป็นป่าที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นพื้นที่ต้นน้ำมางที่ไหลไปรวมกับแม่น้ำว้า และแม่น้ำน่านที่อำเภอเวียงสา การจัดการป่าของชาวบ้าน ไม่เพียงก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนเพียงเท่านั้น หากแต่ยังมีประโยชน์และมีความสำคัญต่อชุมชน สังคมอื่น ซึ่งรูปแบบการดำเนินชีวิต การผลิต การบริโภคและการจัดการป่าของชาวบ้านได้ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพไว้เป็นอันมาก รูปแบบการอนุรักษ์ดังกล่าวมีอยู่ทั้งในพื้นที่ป่าธรรมชาติและในพื้นที่มีการเพาะปลูกของชาวบ้านซึ่งรวมเรียกว่าการจัดการป่าชุมชน เพื่อชุมชนและส่วนรวม ซึ่งการจัดการป่าชุมชนเป็นการเปิดโอกาสได้แสดงบทบาทในการดูแลรักษาป่าอย่างเต็มที่และอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

5.2 อภิปรายผล

ความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตเกลือและการจัดการป่าชุมชน

จากผลการศึกษาพบว่ากระบวนการผลิตเกลือของชาวบ้านบ่อหลวงนั้น ต้องอาศัยผลผลิตจากป่าอนุรักษ์ และจากไร่หมุนเวียน นั่นก็คือ “ไม้ฟืน” ซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญในกระบวนการผลิตเกลือไม่แพ้กับน้ำเกลือ หากชุมชนมีกระบวนการจัดการป่าไม่สอดคล้องกับความต้องการในการใช้

ให้สมดุลกัน ชุมชนบ้านบ่อหลวงก็จะได้รับผลกระทบโดยตรงจากการจัดการดังกล่าวทั้งในปัจจุบัน และในอนาคต ดังนั้นการจัดการป่าชุมชนไม่ว่าจะเป็นไปโดยรูปแบบดั้งเดิม หรือที่มีรูปแบบเป็นทางการในปัจจุบัน สามารถสรุปเชิงแนวคิดที่สำคัญได้ดังนี้

- 1) แนวคิดการจัดการทรัพยากรแบบองค์รวม ที่มองทรัพยากรต่างๆ ของชุมชนล้วนมีความสัมพันธ์กัน รวมทั้งในด้านความสัมพันธ์ด้านจิตวิญญาณของชุมชนด้วย
- 2) รูปแบบการจัดการมีความหลากหลาย โดยมีเงื่อนไขของชุมชนเป็นตัวกำหนด จะเห็นได้ชัดเจนในการจัดการป่าอนุรักษ์ ป่าเหล้าเก่า การจัดการน้ำเกลือ อย่างไรก็ตามเมื่อมีการจัดการที่เป็นทางการมากขึ้นคือมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีระบบสหกรณ์ ชุมชนยังเป็นหลักในการกำหนดรูปแบบการจัดการต่างๆ
- 3) การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน คือการกระจายอำนาจสู่ชุมชน โดยชุมชนจะมีส่วนร่วมโดยตรงในการจัดการเพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง
- 4) การจัดการทรัพยากรที่ยึดหลักคุณธรรม มีการแบ่งปัน ช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน เพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 5) การจัดการทรัพยากรโดยชาวบ้านมีความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้อง ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2538 เกิดน้ำท่วมอย่างรุนแรงในรอบ 100 ปีที่ผ่านมา ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่า มาจากสาเหตุของการที่มีการส่งเสริมของการใช้พลังงานทดแทน เช่น พวงแก๊สและเครื่องยนต์ ที่ใช้เชื้อเพลิงมาจากน้ำมันหล่อลื่นที่ใช้แล้ว(ซีโหล) จึงทำให้เกิดน้ำท่วมอย่างรุนแรงในครั้งนั้น

แบบแผนการผลิตของชุมชนในปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีต คือการผลิตเกลือจะทำในลักษณะของบ่อน้ำหมูหรือเป็นของสาธารณะ แต่ปัจจุบันแบบแผนการผลิตเป็นลักษณะปัจเจก แต่ก็ยังคงเชื่อเพื่อให้กับครอบครัวอื่น โดยการแบ่งให้เขาในการตักน้ำเกลือมาต้ม แต่แบบแผนการผลิตของชุมชนก็ยังอาศัยความอุดมสมบูรณ์จากป่าชุมชนในการนำไม้พินมาต้มน้ำเกลือ

การผลิตเกลือก่อให้เกิดรายได้ และเป็นทางเลือกทางด้านอาชีพที่ลดการใช้พื้นที่ป่าของชาวบ้านบ่อหลวงอย่างแท้จริง เพราะเป็นอาชีพที่ไม่มีคู่แข่งในพื้นที่ประกอบกับเป็นอาชีพที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ น้ำเกลือที่ได้ก็เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถนำมาสร้างเป็นอาชีพเสริม ด้านธุรกิจชุมชนซึ่งสามารถทำให้เศรษฐกิจในชุมชนแห่งนี้สามารถพึ่งตนเองได้ในกระแสวิกฤตเศรษฐกิจในยุคปัจจุบัน

5.3 ข้อเสนอแนะ

“จากการศึกษาวิจัยในเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการผลิตเกลือกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ “ พบว่าในการผลิตเกลือนั้นมีความจำเป็นในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ควรที่จะมีการวางแผนในระยะยาวหาแหล่งพื้นที่ที่จะใช้เป็นเชื้อเพลิง ควรมีการปลูกไม้โตเร็วจำพวก กฐินณรงค์ กฐินยักษ์ ยูคาลิปตัส ไม้จำพวกนี้จะเป็นไม้นอกการควบคุมของกฎหมายซึ่งสามารถตัดใช้ได้ ควรจะปลูกในพื้นที่หัวไร่ปลายนาและในเขตป่าชุมชนที่เป็นพื้นที่เสื่อมโทรมบางจุด ซึ่งสามารถนำไปขายเป็นรายได้ของหมู่บ้าน

ส่วนกระบวนการผลิตเกลือซึ่งพบว่าการผสมสารไอโอดีนในเกลือ เมื่อนำเกลือไปหมักคองจะทำให้ผลผลิตที่นำไปหมักคองเน่าเสียง่าย ควรประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาวิธีการป้องกัน หรือผลิตสารไอโอดีนที่ไม่มีผลต่อการเน่าเสียเมื่อนำไปหมักคองผลผลิต

ทางด้านการตลาด ควรมีการประชาสัมพันธ์ให้มีการขยายตลาดกว้างขึ้นทั้งในระดับจังหวัด และต่างจังหวัดเพื่อที่จะรองรับปริมาณเกลือที่เพิ่มมากขึ้น สามารถระบายสินค้าออกให้ทันกับการผลิตสินค้า ควรหารูปแบบการบรรจุภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย ด้านราคา และด้านปริมาณ ตามความต้องการของท้องตลาดและความสะดวกของผู้บริโภค

การจัดการป่าชุมชน ควรส่งเสริมระบบกลุ่มให้มีความเข้มแข็งในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชน และควรมีการรักษากฎ ระเบียบที่มาจากประชาคมหมู่บ้าน ให้เคร่งครัดเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ให้เป็นไม้ล้มขอนนอนไพร ในส่วนเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ควรเข้ามาให้คำแนะนำ ความรู้ความเข้าใจ ชาวสาร งบประมาณ ในการสนับสนุนกิจกรรมของชาวบ้านในการดูแลรักษาป่าเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่อำเภอบ่อเกลือซึ่งอยู่ในพื้นที่โครงการ “ป่ารักษ์น้ำ รักษาแผ่นดิน” โครงการพัฒนาลุ่มน้ำเพื่อความมั่นคง (พมพ.) หน่วยจัดการต้นน้ำ ของกรมป่าไม้ และศูนย์ปฏิบัติการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่ 7 ซึ่งหน่วยงานเหล่านี้มีทั้งบุคลากร งบประมาณ ที่สามารถให้การสนับสนุนการดูแล อนุรักษ์ พื้นฟูรักษาป่าของชาวบ้านได้ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลักตามรูปแบบการอนุรักษ์ป่าแบบดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งไม่แยกคนกับป่าออกจากกัน เน้นการพึ่งพาอาศัยระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนาแบบยั่งยืน

5.4 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาไม่ใช่บุคคลในพื้นที่จึงทำให้มีข้อจำกัดในการเก็บข้อมูล และการร่วมกิจกรรมของชุมชน การศึกษาวิจัยครั้งต่อไปจะเกิดประโยชน์กับคนในชุมชนบ้านป่อหลวงเป็นอย่างยิ่ง หากบุคคลในชุมชนเองเป็นผู้ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการในเรื่องกระบวนการพัฒนาและแปรรูปการผลิตเกลือ หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับการหาแหล่งวัตถุดิบเพื่อทดแทนไม้ฟืนจากป่าชุมชน ซึ่งมีหน่วยงานเช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ให้การสนับสนุนอยู่ในปัจจุบัน และในจังหวัดน่านเองได้มีศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอยู่ที่ ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดน่าน การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยคนในชุมชนจะก่อให้เกิดประโยชน์กับคนในชุมชนมากกว่า ที่บุคคลภายนอกเข้าไปทำวิจัยเพราะเป็นการวิจัยเชิงวิชาการ ที่ชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการ ร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมสรุปบทเรียนตั้งแต่ต้นจนเสร็จกระบวนการศึกษา แต่อย่างไรก็ตามทางผู้ศึกษาเองก็จะนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้ นำกลับไปให้ชุมชนเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป